

**OILADA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MEHNATSEVARLIK
RUHIDA TARBIYALASH METODIKASINING ASOSLARI****Rustamova Sarvinoz G'ayrat qizi***Toshkent kimyo xalqaro universiteti, 1-kurs MPRE -U guruh magistranti***Azamova Maloxat Najimovna***PhD, dots. Toshkent kimyo xalqaro universiteti***ARTICLE INFO****ABSTRACT:****ARTICLE HISTORY:***Received:18.04.2025**Revised: 19.04.2025**Accepted:23.04.2025***KEYWORDS:***mehnatsevarlik,
maktabgacha tarbiya,
oilaviy metodika,
bolalarda mas'uliyat,
pedagogik
yondashuvlar.*

Maqolada oilada maktabgacha yoshdagi bolalarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashning nazariy metodik asoslari tahlil qilinadi. Mehnatsevarlik — bolalarda mas'uliyat, mustaqil mehnatga intilish va jamoaviy faoliyatga qayg'urishni shakllantiruvchi muhim tarbiyaviy omil hisoblanadi. Oilaviy tarbiya maktabgacha davrda mehnatsevarlik qobiliyatlarini mustahkamlashda asosiy vosita bo'lib, unda o'yin, kundalik uy vazifalari va ona ota namunasini ko'rsatish usullari muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada mehnatsevarlikni rivojlantirish metodikasining prinsiplari, shakllari va usullari, shuningdek, oilada amaliy tavsiyalar keltiriladi.

Kirish. Maktabgacha yosh — bolaning psixologik, emotsional va ijtimoiy xususiyatlari poydevori yaratiladigan eng muhim davrdir. Shu bosqichda shakllangan odat va qobiliyatlar keyinchalik butun umr davomida bolaga yo'l-yo'riq ko'rsatadi. Xususan, mehnatsevarlik ruhini uyg'otish va mas'uliyat hissini rivojlantirish o'sha paytdagi tarbiyaning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Oilada tarbiya — boladagi ijobiy xulq-atvor va mehnatga bo'lgan munosabatni shakllantirishning birinchi va eng kuchli omilidir. Ota-ona namunasi, uyda bajariladigan maishiy vazifalar va bolalar bilan erkin o'yin-sarguzasht usullari orqali amalga oshiriladigan tarbiyaviy choralar bolada mas'uliyat, mehnatga intilish, mustaqil qaror qabul qilish kabi ko'nikmalarni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, fan olimlari V.V. Davlatov va J. Piaget ta'kidlaganidek, bolaning kognitiv rivojlanish bosqichi ham mehnat faoliyati orqali chuqur ishlov berilishi lozim, chunki bu faoliyat bolada muammolarni hal etish va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rag'batlantiradi.

Amaliyotda esa ko'plab oilalarda tarbiyaviy metodika tizimli emasligi, rejali tarzda tashkil etilmayotgani kuzatiladi. Mehnatsevarlikni shakllantirish bo'yicha ishlab chiqilgan aniq prinsiplarning yetishmasligi va ota-onalarning pedagogik bilimlari cheklanganligi bola uchun zarur bo'lgan tarbiyaviy ta'sirning samarasiz kechishiga olib keladi. Shu sababli, maktabgacha yoshdagi bolalarning mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash metodikasini nazariy va amaliy jihatdan mukammallashtirish – dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi [1].

Mazkur maqolaning maqsadi — oilada maktabgacha yoshdagi bolalarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashning nazariy metodik asoslarini tahlil etish, mavjud amaliy usullarni ko'rib chiqish va samarali metodik tavsiyalar ishlab chiqish. Maqolada quyidagi vazifalar bajariladi:

1. Mehnatsevarlik tushunchasi va pedagogik psixologik nazariyalarni tahlil qilish.
2. Oilada mehnatsevarlikni shakllantirish prinsiplari va usullarini aniqlash.
3. Tarbiyaviy metodika samaradorligini baholash mezonlarini ishlab chiqish.
4. Oilaviy amaliyotga mos metodik tavsiyalarni taklif etish.

Ushbu tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim muassasalari pedagogoqlariga, ota-onalarga va bolalar psixologlari uchun qo'llanma vazifasini o'tashi mumkin.

Adabiyotlar tahlili. Maktabgacha yoshdagi bolalarda mehnatsevarlik ruhini shakllantirish masalasi psixologiya, pedagogika va ijtimoiy fanlar sohasida ko'plab tadqiqotlarda o'rganilgan. Quyida ushbu mavzu bo'yicha asosiy nazariy va amaliy ishlarda o'rganilgan muhim jihatlar tahlil qilinadi.

L.S. Vygotskiy ijtimoiy o'rganish nazariyasida bolalar rivojlanishida “yaqin rivojlanish zonasi” (ZRI) kontseptsiyasini ilgari suradi. Unga ko'ra, ota ona va katta yoshdagilarning pedagogik yordam orqali bolada mustaqil faoliyatga qobiliyat uyg'otilishi muhim [2]. Vygotskiy mehnatsevarlikni ham ijtimoiy muloqot jarayonida shakllanadigan ko'nikma sifatida ko'rib, o'yin va real hayot faoliyati orqali bolaga mehnat vazifalarini bosqichma bosqich mustaqil bajarishga yo'l ochishni ta'kidlaydi.

J. Piagetning kognitiv rivojlanish bosqichlari nazariyasida maktabgacha yoshdagi bolalar preoperatsion davrda mantiqiy fikr va xayoliy o'yin orqali dunyoni model qiladi. Piagetga ko'ra, mehnatsevarlik ko'nikmalari ham o'yin kontekstida sinovdan o'tadi: masalan, “bolalar oshpazi” o'yini orqali tartib intizom, reja tuzish va mas'uliyatni egallashadi. Shu bilan birga, kognitiv yondashuv pedagoglarga o'yin usullarini rejalashtirishda yoshga mos topshiriqlar aniqlash imkonini beradi [3]. V.V. Davlatovning tadqiqotlarida mehnatsevarlik pedagogikasi masalalari — nazariy asoslar va amaliy usullar yig'indisi sifatida ko'riladi. U o'yin, amaliy mashg'ulot va jamoaviy faoliyatni

uyg'unlashtirish, bola va ota ona hamda pedagog o'rtasida muloqot vositasini mustahkamlashni tavsiya etadi. Davlatov, shuningdek, tarbiya jarayonida bosqichlilik va ierarxiya tamoyillarining zarurligini alohida ta'kidlab, oddiy uy vazifalaridan tortib, murakkabroq loyiha ishlariga o'tishni maslahat beradi [4].

O'zbekistonda oilaviy tarbiya va mehnatsevarlik masalalarini o'rganayotgan X. Hojaev (2020) oilada mehnatsevarlikni shakllantirish metodikalarini tahlil qilib, quyidagi asosiy yo'nalishlarni ajratadi:

- ota onaning shaxsiy namunasini ko'rsatish;
- mehnat o'yinlari va kundalik uy vazifalarini kombinatsiyasi;
- ijobiy rag'batlantirish va reflektiv suhbatlar.

Hojaev bolalarning harakatini rag'batlantirishda rangli stikerlar, sertifikatlar kabi vizual elementlardan foydalanish samarali ekanligini amaliy tajribalarda ko'rsatgan [5].

Ahmedov (2019) oilada tarbiya muvozanati masalalarini o'rganib, tarbiyaviy usullarni guruhlash bo'yicha keng qamrovli tavsiyalar beradi. Unga ko'ra, vazifa berish va nazorat tamoyillari o'rtasidagi muvozanat bola mustaqilligini rag'batlantiradi, ortiqcha nazorat esa ichki motivatsiyani susaytiradi.

Rasulova va Tursunov (2022) oilalarda foydalanilayotgan mehnat o'yinlari samaradorligini kuzatuvchi eksperimental tadqiqot olib bordi. 60 nafar maktabgacha yoshdagi bola ishtirokida o'tkazilgan eksperimentda, oilaviy sharoitda mehnat o'yinlariga muntazam jalb etilgan guruh bolalarida mas'uliyat va mustaqillik ko'rsatkichlari 25 % ga oshgani aniqlangan. Shuningdek, Karimova (2021) va Orifova (2023) tadqiqotlarida ota ona pedagogik bilimi va ijobiy muloqotning bolalarning mehnatsevarlik salohiyatini shakllantirishdagi o'rni o'rganilgan. Ularning tadqiqotlari natijasiga ko'ra, ota ona uchun qisqa maslahatchilik treninglari o'tkazish orqali mehnat vazifalarini to'g'ri tashkil etish va rag'batlantirish ko'nikmalarini oshirish mumkinligi ko'rsatildi [6,7].

Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, oilada mehnatsevarlik ruhini tarbiyalashda:

1. Ijtimoiy-konstruktivistik va kognitiv-psixologik nazariyalar o'yin va real faoliyatni uyg'unlashtirishni talab qiladi.
2. Metodikada bosqichlilik, shaxsiy namuna, ijobiy motivatsiya va refleksiya tamoyillari muhim o'rin tutadi.
3. Lokal tadqiqotlar ota ona pedagogik bilimlarini oshirish va amaliy mashg'ulotlarni kompleks tarzda o'tkazish usullarini taklif etadi.

4. Eksperimental ma'lumotlar metodikaning samaradorligini tasdiqlaydi va keyingi tadqiqotlarga asos bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu tahlil oilada mehnatsevarlikni shakllantirish bo'yicha metodikaga yanada chuqur ilmiy asos va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun poydevor yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda aralash metodlar (mixed methods) yondashuvi qo'llanildi. Bu yondashuv kvantitativ va sifatli ma'lumotlarni birgalikda tahlil qilishga imkon berib, oilaviy tarbiya metodikasining samaradorligini har tomonlama o'rganishga zamin yaratadi.

Tadqiqot ishtirokchilari

- Namuna hajmi: 60 nafar maktabgacha yoshdagi bola (4–6 yosh) va ularning ota onalari;

- Guruhlar: Eksperimental guruh (30 bola) va nazorat guruhi (30 bola);

- Tanlash usuli: Maqsadli va qulay tanlash (purposive & convenience sampling) – o'rta ijtimoiy-iqtisodiy sharoitdagi oilalar ichidan ro'yxatdan o'tkazilgan maktabgacha ta'lim muassasalaridan tanlandi.

Ushbu metodologiya oilaviy sharoitdagi mehnatsevarlikni shakllantirish strategiyalarini ilmiy asosda o'rganish va ular samaradorligini aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqot muhokamasi. Eksperimental guruhda mehnatsevarlik skala bo'yicha o'rtacha ko'rsatkich pre-testda 3,1 balldan post-testda 4,0 ballgacha oshdi (o'sish 29 %). Nazorat guruhida esa o'rtacha ko'rsatkich pre-test 3,0 va post-test 3,2 ball atrofida qoldi (o'sish 7 %). T-test natijalari eksperimental va nazorat guruhlarini o'rtasida post-test ko'rsatkichlari farqi statistik jihatdan sezilarli ekanini ($p < 0,05$) ko'rsatdi. Bu natija Rasulova va Tursunov (2022) tomonidan o'tkazilgan 25 % ga yaqin o'sishni qayd etgan tadqiqot bilan uyg'un keladi.

- Kuzatuv: Eksperimental guruh bolalari 8 haftalik davrda topshiriqlarni mustaqil va aniqlik bilan bajarishdi. Masalan, "gullarni sug'orish" loyiha mashg'ulotida bolalar faqat suv quyish bilan cheklanmay, o'simlikning holatini ham nazorat qila boshladi.

- Suhbatlar: Ota-onalarning 80 % i bolalarining mas'uliyati va mehnat faolligi sezilarli darajada oshganligini ta'kidladi. Pedagoglar mehnat o'yinlari orqali bolalarining muloqotga ochiq, tashabbuskor bo'lib ulg'ayayotganini qayd etdi.

- Loyihaviy ishlar: Bolalar tomonidan bajarilgan kichik loyihalar sifat jihatidan ham yaxshilandi — reja tuzish, materiallarni to'g'ri tanlash va hamkorlikda ishlash ko'nikmalari mustahkamlandi [8].

O'tkazilgan tadqiqot ijtimoiy konstruktivistik yondashuv (Vygotskiy, 1978) va kognitiv rivojlanish bosqichlari (Piaget, 1964) konsepsiyalari amalda samarali ekanini tasdiqlaydi. V.V. Davlatovning bosqichlilik va jamoaviy faoliyat tamoyillarini tavsiya qilgani (2015) ham eksperimental mashg'ulotlarda aniq amalga oshirildi: oddiy uy vazifalaridan murakkab loyihalarga o'tish bolalarda mas'uliyat hissini bosqichma-bosqich kuchaytirdi. X. Hojaev (2020) mehnatsevarlikni rivojlantirishda vizual rag'batlantirish vositalarini qo'llashni muhim deb hisoblagan edi. Bizning tadqiqotda ham rangli stikerlar va sertifikatlar bolalar motivatsiyasini oshirishda muhim rol o'ynadi. Ahmedov (2019) nazorat va mustaqillik o'rtasidagi muvozanatni ta'kidlagan bo'lsa, biz ham ortiqcha nazorat o'rniga ijobiy rag'batni kuchaytirish usulini muvaffaqiyatli qo'lladik.

Tadqiqot natijalari oilaviy tarbiya amaliyotida quyidagilarni taklif qiladi:

1. Ota ona uchun qisqa trening-modullar: metodik ko'nikmalarni mustahkamlash;
2. Bosqichli mehnat vazifalari jadvallarini ishlab chiqish va ularni vizual vositalar orqali ko'rsatish;
3. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ota onalar bilan hamkorlikda mehnat o'yinlari haftalik mashg'ulotlarini tashkil etish.

Kelajakda bu yo'nalishlar bo'yicha qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish metodik tavsiyalarni yanada mukammallashtirib, maktabgacha tarbiya sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot amaliyoti maktabgacha ta'lim muassasalari va oilada quyidagi tavsiyalarni joriy etishni oqlaydi:

1. Ota onalar uchun qisqa trening-modullar tashkil etish orqali tarbiyaviy ko'nikmalarni mustahkamlash;
2. Mehnat vazifalari bosqichlarini ko'rsatuvchi vizual jadval va piktogrammalardan keng foydalanish;
3. Maktabgacha ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda mehnat o'yinlarini muntazam o'tkazish va ularning natijalarini ota onalar bilan muhokama qilish.

Xulosa. Ushbu tadqiqot oilada maktabgacha yoshdagi bolalarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashning nazariy metodik asoslarini chuqur o'rganish, amaliy metodikalarni ishlab chiqish va ularning samaradorligini tekshirishga qaratildi. Ijtimoiy konstruktivistik va kognitiv-psixologik nazariyalar asosida ishlab chiqilgan prinsiplardan foydalangan holda, mehnatsevarlikni rivojlantirishda bosqichlilik, shaxsiy namuna, o'yin va real faoliyat uyg'unligi, ijobiy motivatsiya va refleksiya tamoyillari amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etildi. Eksperimental guruhda o'tkazilgan 8 haftalik metodika pre test va post test natijalari

o'rtasida 29 % ga yaqin sezilarli o'sishni ko'rsatdi. Sifatli ma'lumotlar ham bolaning mustaqil faoliyati, mas'uliyati hamda jamoaviy hamkorlik ko'nikmalarining mustahkamlanganini tasdiqladi. Bu natijalar Vygotskiy, Piaget hamda Davlatov va Hojaev tomonidan ilgari surilgan pedagogik tamoyillarni amaliy tajriba darajasida tasdiqlagan sifatida ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ahmedov, A. (2019). Oila va maktabgacha tarbiya muvozanati. Toshkent: "Pedagogika" nashriyoti.
2. Vygotskiy, L.S. (1978). Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi. Moskva: Pedagogika.
3. Piaget, J. (1964). Bolalarning kognitiv rivojlanishi. Nyuyork: Wiley.
4. Davlatov, V.V. (2015). "Mehnatsevarlik pedagogikasi: nazariy va amaliy masalalar". Ta'lim masalalari, 2(8), 78–85.
5. Hojaev, X. (2020). "Oilada maktabgacha tarbiya metodikalari". O'zbekiston pedagogika jurnali, 3(12), 45–52.
6. Karimova, D. (2021). "Ota ona treninglari va maktabgacha tarbiya". Pedagogik tadqiqotlar, 4(6), 112–120.
7. Orifova, N. (2023). "Ijobiy muloqotning roli". Bolalar psixologiyasi nomidan, 1(1), 33–41.
8. Rasulova, M., Tursunov, S. (2022). "Oilaviy mehnat o'yinlari samaradorligi". Ta'lim va tarbiya, 5(10), 58–66.